

ТЕМА 1. ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВЧЕНЬ

- 1.1. Економіка та економічні вчення: поняття та сутність
- 1.2. Економічні вчення епохи доринкової економіки
- 1.3. Класичний напрям політекономії
- 1.4. Суб'єктивістський напрям в економічній науці
- 1.5. Парадигми ХХ століття
- 1.6. Концепції державного регулювання економіки

1.4. Суб'єктивістський напрям в економічній науці

Виникнення суб'єктивно-психологічного напрямку в економічній теорії

Багато економічних явищ і процесів мають кількісний характер, тобто між економічними величинами існують кількісні зв'язки: якщо змінюється одна із них, то за якимось законом змінюються й інші, пов'язані з першою. Характер цієї залежності можна відобразити функцією.

Такі міркування змусили людей уже в ХІХ столітті замислитися над питанням, чи не слід застосовувати математику для вивчення економічних явищ.

Першим ученим, який застосував математичні методи в економічному дослідженні, був француз Антуан Огюстен Курно (1801-1877 рр.). У своїй роботі він досліджував взаємозалежність ціни товару й попиту на нього за різних ринкових ситуацій, тобто за відповідного розміщення сил покупців і продавців.

Курно ввів у науку важливе поняття «еластичність попиту». Йдеться про те, що підвищуючи ціни товару, попит на нього зменшується, знижуючи ціни, попит збільшується. Цей закон попиту

Курно записав у вигляді функції $D = f(p)$, де D – попит, p – ціна. Курно відзначив, що для різних товарів ця залежність є різною.

Попит може значно змінюватися за відносно не значної зміни цін – це випадок високої еластичності. І навпаки, попит може слабо реагувати на зміну ціни – це випадок низької еластичності.

Курно відзначив, що низька еластичність попиту стосується деяких предметів розкоші й предметів найпершої необхідності. Наприклад, ціна скрипки або астрономічного телескопа може знизитися в 2 рази, але це незначно підвищить попит, тому що він обмежується вузьким колом аматорів, для яких ціна не головне. З іншого боку, ціна на дрова може підвищитися вдвічі, але попит скоротиться набагато менше, тому що люди готові урізати інші витрати, ніж жити в неопалених будинках. Функція попиту може мати різний вигляд і зобраватися різними кривими.

Курно вперше проілюстрував можливість застосування математичного аналізу в економіці на прикладі взаємозв'язку попиту й ціни товару. Курно розглядає ціни, які складаються в сфері обігу (споживання), і ніякого зв'язку з виробництвом не мають. Цим він проклав новий шлях у науці, його методологія дослідження економічних проблем сприяла виникненню в економічній науці суб'єктивної школи. Теоретики суб'єктивної школи розглядають такі питання, які не були властиві класикам:

- економічну природу потреб людини й характер їх задоволення;

- зміну ступеня задоволення потреб у міру їх насичення;
- порівняння корисності благ для однієї людини в часі й для різних людей у просторі;
- психологію споживчого вибору благ;
- ранжування (установлення порядку важливості) потреб та ін.

Аж до 70-х років XIX століття вчені, які намагалися досліджувати економічні явища на основі суб'єктивно-психологічного підходу, натрапляли на стіну нерозуміння й байдужості. Такою була доля німецького економіста Германа Генріха Госсена, який в 1854 році опублікував книгу «Розвиток законів суспільного обміну, й правил людської діяльності, що випливають звідси». Помер він 1858 року – нікому невідомий. Через двадцять років примірник його книги був випадково знайдений англійським ученим Джевонсоном, який оголосив цього забутого німця *першовідкривачем нової економічної теорії*.

Госсен сформулював два свої знамениті закони, які в економічній теорії так і називаються – закони Госсена.

- Перший закон: величина задоволення від кожної додаткової одиниці певного блага неухильно знижується, й досягнувши насичення, досягає нуля.

- Другий закон: максимальне задоволення потреб за обмеженої кількості доступних благ досягається тоді, коли споживання кожного блага зупиняється в точці, де інтенсивність задоволення (корисність) вирівнюється й стає однаковою для всіх благ.

Закони Госсена лягли в основу всієї мікроекономічної теорії.

Економісти-математики довели її до досконалості.

Виникнення маржиналізму було обумовлено також об'єктивними факторами: 70-і роки XIX століття були відзначені інтенсивним розвитком капіталізму в Західній Європі й США. Стихійний ринок видався підприємцям могутньою сліпою силою, здатною принести процвітання або руйнування. Підприємець свої розрахунки пов'язував з вибором правильного рішення для того, щоб вижити в конкурентній боротьбі. Формою зображення таких устремлінь підприємців стають теорії маржиналізму.

Загальна характеристика маржиналізму

Важливе значення в маржиналізмі мають *психологічні фактори*. Маржиналісти вважали, що спираючись на суб'єктивні оцінки суб'єктів господарювання, можна пояснити будь-які економічні процеси.

Інша методологічна особливість маржиналізму – принцип раціональної поведінки людини в економіці. Пріоритетною сферою економіки вони вважали сферу обігу або сферу споживання, а не сферу виробництва.

Важливе місце в маржиналізмі займає *принцип рідкості*. Це значить, що споконвічно закладалося припущення, що те або інше благо за своєю величиною є обмеженим.

Провідними представниками її були Карл Менгер (1840-1921), Фрідріх фон Візер (1851-1926), Ойген фон Бем-Баверк (1851-1914). Засновник австрійської школи – Карл Менгер (його відома праця «Основи політекономії», видана 1871 року).

Економічні погляди вченого

У своїй теорії вартості (цінності) Менгер як би «вдруге» відкрив закони Госсена. Менгер вважав, що вартість визначається

не витратами праці, а суб'єктивною оцінкою останньої одиниці певного споживчого блага. На його думку, для абстрактного споживача остання одиниця блага буде становити граничну корисність цього блага. Задоволення від кожної одиниці блага визначається в міру насичення. Наприклад, людина може з'їсти перші 100 грамів полуниці з більшим апетитом, другі 100 гр. – з меншим, а десяти (1 кг полуниці) – навіть через силу. Отже, у міру насичення потреби споживач суб'єктивно оцінює корисність перших одиниць блага вище, тому що напруженість бажання висока. А тому сплачувати за них буде різну ціну. Це явище в економіці отримало назву *закону спадної граничної корисності*. За допомогою цього закону Менгер намагається пояснити парадокс Сміта про воду й алмаз (чому алмаз такий дорогий, а вода так дешева) (рис. 1).

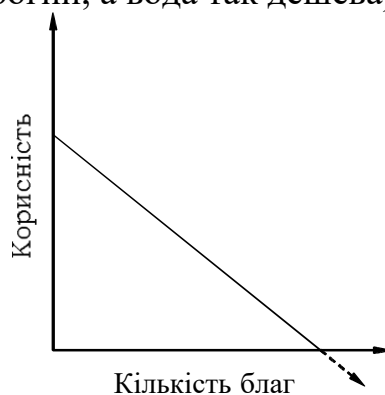

Рис. 1. Закон спадної граничної корисності

Визначаючи цінності благ, Менгер будує таблицю, що ілюструє важливі й менш важливі потреби, а також зменшувані цінності благ. Римськими цифрами зображено різні потреби. Так, I – найважливіший вид потреби (хліб), II – потреба в менш істотному продукті – одязі, тощо, V – середній вид потреби (вино). Якщо перша одиниця хліба має високу корисність, що дорівнює 10, то друга – 9, третя – 8 і т.д. Таким чином, арабські цифри ілюструють, як споживач (суб'єкт) розцінює першу, другу тощо одиниці блага, що задовольняють ту або іншу потребу (рис. 2).

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	7	6	5	4	3	2	1	0		
6	6	5	4	3	2	1	0			
5	5	4	3	2	1	0				
4	4	3	2	1	0					
3	3	2	1	0						
2	2	1	0							
1	1	0								
0	0									

Рис. 2. Таблиця Менгера

Якщо благ є удосталь, то якою б не була їх корисність, корисність останньої одиниці буде дорівнювати нулю, тобто нульовою буде корисність будь-якої одиниці.

Але слід зазначити, що в теорії цінності австрійської школи немає відповіді на запитання, чому на ринку однакові товари коштують однаково. Відповідь була дана представником неокласичної теорії Маршаллом, який органічно з'єднав об'єктивну класичну теорію із суб'єктивістським маржиналізмом.

Протягом останніх тридцяти років XIX століття класичну політекономію змінила маржинальна теорія, яка спричинила в науці революцію. Перший етап маржинальної революції охоплює 70-80-і роки XIX століття, коли виникли ідеї австрійської школи маржиналізму. *Цей етап прийнято називати суб'єктивним напрямом політекономії, тому що головна ідея – теорія граничної корисності ґрунтувалася на дослідженні суб'єктивних оцінок товарів (благ) абстрактним споживачем.*

Другий етап «маржинальної революції» припадає на 90-і роки XIX століття. На цьому етапі маржиналісти так званої «другої хвилі» відмовляються від психологізму й суб'єктивізму. За словами відомого вченого Шумпетера, метою чистої економіки завжди залишалось пояснення економічного життя на основі об'єктивних фактів (умов). Саме тому *цих учених стали розцінювати як наслідувачів класичної політекономії й називати неокласиками.*

Загальна характеристика неокласичної теорії

1. Неокласики обґрунтували необхідність вивчення обох сфер економіки: виробництва й споживання, не виділяючи жодну з них і не протиставляючи одну одній. Вони об'єднали обидві сфери в об'єкт цілісного системного аналізу, з'єднавши при цьому теорію вартості класиків і теорію корисності суб'єктивістів.

2. Представники неокласичної теорії застосовують у дослідженнях поряд з методом математичного моделювання функціональний метод.

3. Неокласики так само, як і класики, пріоритетним принципом вважали економічний лібералізм і дотримувалися чистої економічної теорії без суб'єктивізму, психологізму й інших неекономічних факторів.

4. Однак неокласики звузили предмет вивчення політекономії, виключивши з нього проблематику соціального й макроекономічного спрямування.

5. Найбільший внесок у формування неокласичної політекономії зробили А. Маршалл, Дж. Кларк, В. Парето.

1.5. Парадигми ХХ століття

Аналіз методології ринку Ф. Хайека

Фрідріх Август фон Хайек (1899-1992) – лауреат Нобелівської премії, один із патріархів соціально-економічної думки, який продовжив розвиток ідей лібералізму.

Хайек народився в Австрії, закінчив Віденський університет, отримав учені ступені з юриспруденції й політичних наук. З 1927 по 1931 р. очолював Австрійський інститут економічних досліджень, з 1931 р. викладав у Лондонській школі економічних й соціальних досліджень.

У 30-і роки Хайек завоював авторитет як один із лідерів неавстрійської школи політичної економіки, у традиціях якої він створив грошове трактування економічного циклу, розбудовує теорію ринку.

З 1950 по 1962 рр. Хайек працює професором Чиказького університету, потім викладає в Зальцбурзькому (Австрія) й Фрейбурзькому (ФРН) університетах.

Хайек виступає опонентом Дж. Кейнса. В 50-60-і роки інтерес до його творчості слабшає, тому що він виступає проти державного втручання, відкидає макроекономіку й економетрику.

В 1974 р. Хайеку присуджується Нобелівська премія з економіки, і в умовах кризи кейнсіанської макроекономічної теорії, що починається, відроджується інтерес до його творчості. Крім того, стагфляція 70-80-х років підтверджує висновки Хайека про те, що державне втручання має межу, за якою воно перетворюється на погрозу для функціонування ринкової економіки.

У цей час Ф. Хайек поряд з М. Фрідменом визнається одним із натхненників «неоконсервативного повороту» в економічній науці й економічній політиці країн Заходу. Він брав участь у розробці первісної програми уряду М. Тетчер.

Хайеку належить розробка економічних, філософських, правових і політичних основ ринкового порядку, які викладені в низці його робіт. Серед них: «Грошова теорія й економічний цикл» (1923), «Ціни й виробництво» (1931), «Прибуток, відсоток та інвестиції» (1939), «Чиста теорія капіталу» (1941), «Дорога до рабства» (1944), «Конституція волі» (1960), трилогія «Право, законодавство й воля» (1979).

Хайек є одним із учених, які у ХХ ст. здійснили «парадигмальне зрушення» в економічній теорії внаслідок зсуву дослідницьких інтересів від питань виробництва, розподілу, обміну й споживання, матеріальних благ до проблем поширення, переробки й дослідження ринкової інформації. Він став одним із перших теоретиків, що вказали на важливу роль очікувань в економічних процесах.

Хайек стояв біля витоків сучасної теорії економічних систем, показав приклад порівняльного аналізу ринкових структур зі свідомо організованими й централізовано керованими структурами.

Імпульсом до розробки нових підходів є ідеї Хайека про тимчасову довжину, невизначеність, нерівномірність економічних процесів.

«Пізній» Хайек – це не тільки економіст, але й філософ з універсальним охопленням соціальної проблематики.

Внеском у соціальну філософію є методологічні положення вченого, на підставі яких він будує свої економічні концепції, у центрі яких перебуває ринок.

В основі теорії Хайека лежить розуміння пізнання й завдань економічної науки. Він виходить із концепції «неявного знання» і ідеї поділу знань, основою яких є тези про принципову обмеженість людського знання й про «неуважність» знань між людьми.

Індивідуальні знання, відзначає Хайек, фрагментарні. Вони постійно змінюються і становлять нескінченне розмаїття суперечливих фактів і думок. Знання – це не просто набір конкретних відомостей, а засіб, що допомагає людям орієнтуватися в мінливому світі.

У той же час Хайек вважає, що індивідуальне знання відіграє певну роль, тому що володіння ним забезпечує індивідові порівняльні переваги при здійсненні діяльності. У зв'язку із цим вирішального значення, на його думку, набуває проблема координації в масштабі суспільства наявної в індивідів «неявної інформації».

Хайек, виходячи із принципу обмеженості знань, трактує предмет, цілі й завдання економічної теорії. Так, він вважає, що предмет полягає в дослідженні проблем забезпечення кращого використання (не розподілу) ресурсів для цілей, значення яких відомо тільки самим індивідам.

Одне із головних завдань економічної науки вчений вбачає у виявленні того, у якій спосіб з дивного розмаїття вчинків людей складається цілком певний соціальний порядок, названий ним «спонтанним».

Порядок, на думку Хайека, може створюватися свідомо або складатися стихійно. Специфіка «спонтанного порядку» полягає в тому, що він не є втіленням задуму, а утворюється еволюційним шляхом у ході природного процесу розвитку суспільства як несвідомий результат свідомих дій великої кількості людей, яка мала приватні цілі. Спонтанний порядок – це результат людської дії, але не продукт людського розуму.

Прикладом самоорганізованих соціальних систем є мораль, право, ринок, гроші тощо. У них упорядкованість створюється не керівництвом із центру, а регулярністю взаємовідношень між складовими частинами.

Хайек пов'язує походження фундаментальних соціальних інститутів з механізмом «невидимої руки» А. Сміта.

Однією з форм, сутністю спонтанного соціального порядку виступає ринок (ринковий порядок), для забезпечення якого Хайек уводить поняття «каталлактика». На його думку, ринок формується в процесі природного добору й не підпорядковується вирішенню певних завдань. Він призначений для з'єднання й збільшення можливості людей у досягненні їх конкуруючих цілей.

Ринок – це складне додаткове утворення, що дозволяє найбільш господарські використовувати інформацію, розвіяної серед безлічі економічних суб'єктів.

Методологічні підходи Хайека визначили його позиції в аналізі поведінки економічного суб'єкта в умовах ринку. Найважливішими аспектами ринкового порядку, на думку Хайека, є ціни й конкуренція. Він ставить на перше місце ціни,

оскільки вважає, що провідна функція ринку полягає в поширенні знання, більша частина якого втілена в цінах.

Саме механізм цін, вважає вчений, є унікальним способом комунікації в складній системі. Ціни для економічних суб'єктів виступають носієм оперативної, великої й у той же час компактної інформації. Вони відіграють роль сигналів, що спонукають індивіда ухвалювати умови, які насамперед відповідають його власним установам, але які в остаточному підсумку сприяють реалізації цілей інших людей.

Хайек відзначає, що ціни, установлені ринком, – це свідчення певної значущості товару з погляду інших людей і господарства в цілому.

Таким чином, ринок через сигнали ринкових цін дозволяє координувати інформацію в масштабах суспільства, яка породжується самим ходом ринкового процесу.

Процедурою відкриття такого системного знання виступає конкуренція.

У Хайека конкуренція набуває філософського забарвлення й розглядається як інформаційна основа альтернативних способів організації суспільства. Для нього конкуренція – це ефективний спосіб спрямування невідомих ресурсів на відомі цілі.

Конкуренція дає стимули для виявлення вже накопичених людиною знань, а також до пошуку, виявлення, поширення й ефективного використання нових даних про переваги, ресурси й технології.

Таким чином, ринок виступає також каталізатором і координатором пошукової активності людей.

У результаті ринок «невидимою рукою» направляє індивідумів до соціального оптимізму, який розуміється Хайеком як найбільш повне використання фрагментарного знання, розвіяного в суспільстві, й ефективний розподіл ресурсів є підсумком ефективної координації знань.

Хайек, досліджуючи проблеми інфляції, доходить висновку про те, що причиною інфляції є розлад структури відносних цін.

Кожне додаткове надходження грошей нерівномірно розподіляється в економіці. На збільшення пропозиції грошей в одних секторах економіки ціни реагують відразу, в інших – підвищуються із запізненням. У результаті ринкова інформація, укладена у відносних цінах, виявляється перекрученою, що супроводжується неефективним розміщенням ресурсів суспільства.

Для подолання інфляції Хайек пропонує нетривале скорочення грошей. Згодом, втративши віру в можливість дисциплінувати поведінку уряду, він висуває проект денационалізації грошей, тобто позбавлення держави монопольного права на грошову емісію.

Хайеку належить оригінальне трактування проблеми стагфляції, яка одержала поширення в розвинених державах в 70-80-і роки.

Про можливість виникнення й наслідки цієї проблеми економіст висловлюється ще в 30-і роки, коли розробляв основи кредитно-грошової теорії циклу.

Так, Хайек висловив ідею про те, що уповільнення темпів економічного росту при одночасному підвищенні цін може бути наслідком порушення в

структурі суспільного виробництва, що виражається в надмірному розширенні виробництва засобів виробництва на шкоду виробництву предметів споживання.

Джерело економічних проблем Хайек бачив у відхиленні «ринкового відсотка» від природного в результаті здійснення політики кредитної експансії банків. Він відзначає, що це відхилення стає неправильним сигналом, який призведе до збільшення інвестиційних процесів, побічно пов'язаних із процесами виробництва предметів кінцевого споживання. Відповідно, перерозподіляються фінансові ресурси й відбувається зрушення в системі відносних цін: ціни на засоби виробництва підвищуються, що дозволяє залучити додаткові ресурси, підвищивши на них ціну.

У результаті, з одного боку, відбувається зміна виробничої структури в цілому. При тій же ресурсній базі проводиться менше предметів споживання й більше засобів виробництва. Підвищення заробітної плати в I підрозділі призводить до підвищення попиту на споживчі товари, виробництво яких зменшилося, у підсумку відбувається зростання цін на цю групу товарів і розбудовується тенденція убик розширення цього виробництва.

Однак, якщо штучне стимулювання кредиту припинити, то можна говорити про перерозподіл уже наявних фондів з I в II підрозділ, що не може відбуватися вільно в силу специфіки їх трудової діяльності. Отже, виникають вільні потужності в I підрозділі, що призводить до збільшення незбалансованості. У результаті на тлі підвищення цін утворюється надлишок потужностей в окремих галузях, що призводить до скорочення попиту на робочу силу.

Хайек звернув увагу на те, що важливим аспектом відтворювального процесу є зміни у двох співвідношеннях: між заробітною платою й цінами на споживчі товари. У зв'язку із цим він відзначає, що при уповільненні росту реальної заробітної плати, що спричиняється підвищенням цін на споживчі товари, трудящі впливають на ріст номінальної заробітної плати й одночасно збільшують реальну пропозицію праці. І те й інше суттєво деформує ринок робочої сили, збільшуючи ситуацію в галузі зайнятості.

Таким чином, Хайек розглянув феномен стагфляції в контексті порушення структурної рівноваги у виробництві. Визначаючи можливі напрями виходу з подібної ситуації, він відкидає кейнсіанські рекомендації, які, на його думку, здатні лише ускладнити проблему. Загальна й вихідна його рекомендація полягає в усуненні штучного тиску з боку держави, відновленні гнучкості відносних цін, створенні умов для встановлення рівноваги.

Хайек є одним з найбільш послідовних супротивників розширення системи державного втручання, що випливає із положень соціальної філософії, яких він дотримується. Серед них твердження вченого про абсолютну й вищу цінність індивідуальної волі, про спонтанний характер ринкового порядку, його еволюційну природу, про специфічний характер економічного знання, його неформальності й розсівання в системі.

Хайек оцінює систему регулювання не з позиції її ефективності при вирішенні тих або інших завдань, а тільки з погляду наслідків її для індивідуальної волі. Розширення функції держави Хайек розцінює як рух убик

тоталітаризму, як відхід від моральних принципів, що є вищим досягненням європейської цивілізації.

Граничне вираження цієї тенденції він пов'язує із соціалізмом, який ототожнює з командно-бюрократичною системою.

Хайек висловлює негативне ставлення до централізованого планування. Він відзначає, що існують не просто технічні відмінності між ринковим порядком і плануванням, що полягають у тому, що централізована структура не в змозі переробити весь той масив інформації, який децентралізовано переробляється ринком. Головна відмінність полягає в тому, що економічно значима інформація має швидкоплинний характер і складається із практичних навичок, умінь, установок, які не можуть бути формалізовані й повністю передані.

Хайек є також послідовним критиком принципу соціальної справедливості, вважаючи, що вона може бути тільки індивідуальною, а не соціальною, оскільки тільки людину можна вважати моральною істотою, наділеною відповідальністю за свої дії. Тому створюваний ринком спонтанний порядок етично нейтральний.

У вимогах соціальної справедливості Хайек убачає неусвідомлене бажання повернутися до принципів, характерних для примітивної стадії розвитку.

Вихідні положення Хайека визначили його позицію щодо можливої реконструкції суспільної системи. Він вважає, що соціальна система – це живий організм. Будь-які поліпшення повинні «вплітатися» у його функціонуюче ціле. Індивід не здатний у всій повноті охопити й контролювати соціальну систему. У зв'язку із цим Хайек робить висновок про те, що перебудова суспільства повинна здійснюватися еволюційним шляхом. Часткові, поступові реформи переважають над глобальними переворотами.

Значення соціально-економічних ідей Хайека багатогранне. Воно пов'язане з розвитком економічного світогляду й методології мікроекономіки, спробою інтегрувати макро- й мікропідходи в економічних дослідженнях, вирішити проблему дихотомії «грошової» і бартерної моделей економіки.

Теорія Хайека охоплює філософію суспільної поведінки й вибору, застерігає від різноманітних проектів перетворення економіки. «Професор Хайек, – пише філософ Ч. Нишияма, – є одним з найбільших мислителів ХХ ст. завдяки вражаючій широті, глибині й вражаючій погодженості всього комплексу розроблених ним теорій і головне – завдяки непідробній новизні його ідей».

Корпоративний аналіз Л. Мізеса

Людвіг фон Мізес (1881-1973) народився в Австро-Угорщині, закінчив Віденський університет. З 1913 по 1934 рр. він обіймав посаду професора у Віденському університеті, до 1940 р. – у Женеві на кафедрі міжнародних економічних відносин, з 1940 по 1969 рр. – у Нью-Йоркському університеті.

Мізес протягом усього життя відстоював ідею економічного лібералізму. Основними його роботами є: «Теорія грошей і кредиту» (1912), «Соціалізм» (1922), «Всемогутній уряд: походження тоталітарної держави й тотальної війни» (1944), «Бюрократія» (1944), «Людські дії: трактат про економіку» (1949), «Теорія й історія» (1957).

Мізес доводив, що ринковий ціновий механізм – найбільш ефективна основа розподілу ресурсів. Він застосував концепцію граничної корисності в створенні

нової теорії грошей і вказав, що корисність може бути вимірюваною тільки ординалістськи, а не кардиналістськи. Він також загалом визначив теорію купівельної спроможності, подібну до теорії Касселя.

Абсолютними основами цивілізації, на думку Мізеса, є поділ праці, приватна власність і вільний обмін. З вільним обміном безупинно пов'язані ціни як вказівні віхи господарювання. Стихійно складена система цін – це локація підприємництва.

Мізес стверджував, що виробництво заради прибутку є виробництвом для задоволення суспільних потреб. Ринкова система має можливість автоматично розподіляти ресурси відповідно до потреб.

Мізес захищав принципи необмеженої волі конкуренції, відкидав будь-яке державне втручання в економіку. Він вважав, що єдино раціональною економічною політикою для сучасного індустріального суспільства може бути тільки лібералізм, що припускає надання повної волі суб'єктам господарювання, що виступають на ринку.

Мізес виступав супротивником будь-якої форми інтервенціонізму – від радянського державного соціалізму до рузвельтівського «нового курсу». Його аргументація розгорнуто представлена в монографії «Соціалізм». Найважливішою ідеєю праці було положення, що централізовано керовані ціни унеможливають досягнення економічної рівноваги. Якщо ціна перестає бути мірилом зв'язку попиту та пропозиції, вона не може служити компасом, що вказує шлях виробництву. У результаті зникає основа для зіставлення різних варіантів інвестицій і вибору найбільш ефективного використання засобів виробництва й праці.

Мізес стверджував, що соціалізм як централізовано плановане господарство з регульованою державою ринком, із установленими зверху цінами не може довго проіснувати. Для обґрунтування цього він відзначає, що економічні розрахунки в умовах соціалізму неможливі, тому що ціни не відбивають попиту та пропозиції й не вказують, у якому напрямі слід розбудовуватися виробництву для того, щоб установити економічну рівновагу. Отже, уряд регулювати економіку в цілому не може, і «регульована економіка соціалізму» насправді стає царством сваволі державних чиновників, навіть за умови їхніх абсолютно добрих й благих намірів. Інтервенціоністські системи, за виразом Мізеса, – це «планований хаос».

Теорія «добробуту» А. Пігу

На початку ХХ ст. представники кембриджської школи, методології якої властиві еkleктизм і плюралізм, намагалися пристосувати свої положення до соціально-економічних умов, що змінилися.

Серед них учень і послідовник Маршалла, англійський економіст – *Артур Сесил Пігу* (1877-1959).

Упродовж 35 років, з 1908 по 1943 рр., Пігу очолював кафедру в Кембриджському університеті, одночасно будучи членом валютного комітету Канліфа (1918), членом королівської комісії із прибуткових податків (1919), членом комітету Чемберлена з питань грошового обігу (1924).

Пігу виклав свою концепцію в «Економічній теорії добробуту», яка в 1912 р. вийшла під назвою «Багатство й добробут».

Пігу просунувся далі Маршалла в пошуках нових шляхів застосування абстрактних принципів до економічних дій. Його здобутки являють собою детальне дослідження окремих аспектів політекономії добробуту, у яких він спробував охопити все коло економічних проблем, серед яких: ринок, обмін, заробітна плата, зайнятість, гроші, економічний цикл, податки, державне регулювання.

Філософську основу аналізу економічних явищ склали англійський утилітаризм і суб'єктивно-психологічний підхід. Основним принципом: найбільше благо – для найбільшої кількості людей.

Пігу виступав за використання кількісного аналізу, який необхідний для виміру економічних явищ. Так, він стверджував, що насправді немає «єдиного фундаментального закону», застосовуваного у всіх випадках, а діє багато законів. На його думку, їх можна виразити у вигляді рівнянь динаміки. Особливе місце в його методології займали «біологізація» економічної теорії, еволюціонізм і практицизм.

Так, він вважав, що політекономія, як і біологія, повинна бути «реалістичною» наукою й визначати, що існує насправді й у якому напрямі йде розвиток.

Пігу вважав, що вихідним в економічній теорії повинен бути принцип соціальної справедливості.

«Економіку добробуту» Пігу розглядав з погляду впливу економічної, соціальної й фіскальної політики на національний дохід і його розподіл у довгостроковому й короткостроковому плані.

Основну увагу у своїй концепції Пігу зосередив на проблемах розміру, виміру й розподілу реального доходу. У зв'язку із цим він розглянув фактори, від яких залежить дохід, і проблеми його виміру.

На його думку, розмір доходу є залежним від таких факторів, як ресурси, капітал, знання, особливості народу, характер уряду й стосовно Англії – зовнішня торгівля, розподіл доходу охоплює заробітну плату, системи оплати праці, увесь комплекс проблем, створюваних безробіттям. Пігу стверджував, що більш рівномірний розподіл доходу сприяє досягненню добробуту.

На думку Пігу, дохід визначає рівень добробуту. Під економічним добробутом він мав на увазі загальну корисність (багатство).

Пігу писав, що добробут – це певний стан людських почуттів, який можна виміряти кількісно, порівнюючи ступінь задоволеності декількох людей. Добробут виражається в тому, наскільки добре відчуває себе людина або яким є ступінь задоволеності бажань людини. Таким чином, на думку Пігу, в основі добробуту лежить ступінь задоволення бажань людини.

Ступінь бажання прямо виміряти неможливо, але непрямий метод є: у якості показника можна використовувати кількість грошей, яку людина готова сплатити за певне благо.

Пігу підсумовує, що суспільний добробут тим вищий, чим більш рівномірно він розподілений й чим більш стійке його зростання, тим менше загального невдоволення витратами його виробництва.

Сферу добробуту, де можна застосовувати шкалу виміру за допомогою грошей, він називав економічним добробутом.

Поняття «добробут» Пігу ототожнював з «національним дивідендом», який являє собою ту частку матеріального доходу суспільства, що може бути виражена в грошах.

Щодо грошей Пігу зауважував, що вони не відіграють істотної ролі. Але визнавав, що грошові інститути сприяють добробуту, тому що багато угод опосередковують гроші. Гроші, на думку вченого, – свого роду «мастильний матеріал», який має другорядне значення при здійсненні угоди, і величина їх не змінює реальний дохід.

Пігу розглядає особливості монополістичної конкуренції й формулює умови розвитку процесу монополізації. Серед них він виділяє: ситуацію, коли один із продавців забезпечує товарами значну частину ринку; ситуацію, коли в галузі знижується ціна пропозиції внаслідок того, що граничні витрати нижче середніх витрат; ситуацію, коли галузі в силу своєї спеціалізації виробляють товари вищої якості, розраховуючи на невеликі ринки збуту.

Досліджуючи, за яких обставин монополія викликає порушення рівноважного стану економіки й коливання національного дивіденду, Пігу розглядає проблему економічного циклу. Він доходить висновку про те, що причиною економічного циклу є зміна попиту на працю, і розглядає сферу зайнятості як основне мірило коливань, які, вважає Пігу, більш різкі в галузях, що виробляють капітальні блага, у порівнянні з галузями, що виробляють споживчі блага. У зв'язку із цим учений припускає, що на хід циклу вирішальний вплив здійснює більш швидке зростання реальної заробітної плати в порівнянні зі збільшенням обсягу нового капіталу, який обслуговує недоспоживання.

Пігу вважав, що новий капітал може виникнути за умови скорочення споживання робітників або підприємців, а також за умови використання запасів.

Для того, щоб упродовж тривалого періоду забезпечити рівновагу, тобто досягнути постійних величин доходу, заощаджень, інвестицій і зайнятості, необхідно створити можливість для підтримки попиту засобом автоматичного регулювання взаємозв'язку між цінами, заробітною платою й грошовою масою. Для обґрунтування цих висновків він використовував так званий «ефект Пігу», який становить приріст споживання за рахунок збільшення реального доходу, що обумовлене зниженням цін, і збільшенням реальної цінності залишків готівки, що й відбуваються із цієї причини.

Пігу особливу увагу приділяв обґрунтуванню необхідності активного державного регулювання соціально-економічних процесів. У зв'язку із цим він стверджував, що максимум добробуту можна досягнути тільки за умови участі держави, яка повинна для цього проводити відповідну фінансову політику.

Для обґрунтування необхідності державного втручання Пігу вводить поняття: «зовнішні ефекти», «соціальна вартість», «соціальна значимість товару». Так, він вважає, що «зовнішні ефекти» повинні бути усунуті за

допомогою держави для того, щоб суспільству забезпечити економічну рівновагу. На його думку, ринковий механізм не в змозі створити умови для такої рівноваги, для максимального добробуту, тому що приватні інтереси виробників можуть не збігатися із суспільними.

Далі Пігу відзначає, що кожна людина може оцінити граничну корисність приватного товару. Соціальна вартість товару вище приватної, тому що включає «зовнішні ефекти», які ринок не контролює.

Економічна рівновага або загальний добробут досягається в тому випадку, якщо соціальні граничні витрати дорівнюють приватним граничним витратам. Для досягнення такої рівності також необхідно державне втручання.

Держава, вважає Пігу, через фінансову сферу повинна забезпечити цю рівновагу, доповнити ринковий механізм державним, використовуючи податки й субсидії.

Пігу обґрунтовує необхідність реформування оподаткування. У зв'язку із цим він викладає низку положень:

- формулює принцип справедливого обкладання податками. Для цього, на його думку, держава повинна забезпечити рівність у межі прожиткового мінімуму, а податки, що стягуються, повинні бути рівними для осіб, що живуть в однакових умовах

(«рівне з рівних»);

- визначає основним «принцип найменшої сукупної жертви». Жертва, вважає Пігу, підлягає виміру так само, як вимірюється задоволення. Він відкидає ідею рівної жертви й відзначає, що «найменша сукупна жертва» – це поняття відносне. Воно залежить від конкретних економічних, соціальних, фіскальних умов і форм оподаткування, що розробив уряд;

- аналізує економічний вплив податків і доходить висновку, що він подвійний. Податки здійснюють інформаційний вплив, оскільки функціонування податку викликає певні зміни в економіці, а також вони впливають на доходи, оскільки податки залишають менше ресурсів. На підставі цього Пігу вважає, що податки можуть негативно впливати на процеси заощадження й нагромадження. Заощадження, зазначає автор, припускає відстрочення задоволення, воно веде за собою жертви й повинне обкладатися в майбутньому, коли воно принесе задоволення. На його думку, з погляду забезпечення достатнього рівня заощадження ідеальним є податок на витрати, а прибутковий податок для заощадження є дискримінаційним. У цілому Пігу наполягає на тому, що податок повинен сприяти розширенню сфери трудової діяльності або перешкоджати її скороченню. Тим самим він визначає необхідність створення стимулюючого або стримуючого механізму;

- виступає за прогресивне оподаткування, використовуючи принцип «найменшої жертви». Він відзначає, що в сучасному суспільстві цілком обґрунтованим є прогресивне обкладання, що враховує розмір родини й тип доходу. Йому видається важливим відносне положення й місце індивіда на шкалі доходів;

- пропонує ввести різні види податкових пільг під час стягнення прибуткового податку для того, щоб досягти «найменшої сукупної жертви». Він

класифікує їх у такий спосіб: первісні знижки, які припускають виключення мінімального доходу, рівного прожитковому мінімуму для платника податків і утриманців, що скорочуються (прагнуть до нуля) пільги-відрахування, які зникають у міру зростання доходу; знижки, що зберігаються, які являють собою постійну суму при будь-якому рівні доходу; податковий кредит, за допомогою якого постійна сума зберігається. У той же час Пігу відзначає, що в галузях, де стійко діє закон убутної прибутковості, слід використовувати не податки, а державні дотації. Податки слід вводити в тих галузях, де стійко діє закон зростаючої прибутковості й де умови такі, що вплив оподаткування на рентні платежі може не враховуватися.

Таким чином, Пігу досить повно вписав теорію податків у концепцію «добробуту». У цілому економічна теорія Пігу, орієнтована на нові умови розвитку суспільства, стосувалася проблем, які практично паралельно досліджували представники кейнсіанського напрямку, що зароджується також на основі кембриджської школи.